

prof. zw. dr hab. Michał Gabriel Woźniak¹

Katedra Ekonomii Stosowanej
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Uwagi na marginesie lektury M. Słodowej-Helpy *Rozwój zintegrowany. Warunki, wymiary, wyzwania,* CeDeWu.PL, Warszawa 2013

ZAMIAST WPROWADZENIA

Akcesja Polski do UE w 2004 roku oznaczała przejście *acquis communautaire* i standardów polityki spójności społeczno-ekonomicznej wywiedzionych z koncepcji rozwoju zrównoważonego ekonomicznie, społecznie i ekologicznie. Ta fundamentalna zmiana instytucjonalna wymusiła wzrost zainteresowania badaniami ekonomicznymi opartymi na podejściu interdyscyplinarnym holistycznym i potrzebę dyskusji nad modernizacją sfery realnej w kierunku gospodarki innowacyjnej, jej barier i sił napędowych. W polityce regionalnej przyjmuje się, że „kluczem do rozwoju Polski staje się dziś zintegrowane podejście w planowaniu i podejmowaniu interwencji prowadzone w ramach różnych polityk publicznych” [Bieńkowska, 2011, s. 5].

Tym fundamentalnym problemom poświęcona jest również najnowsza książka Małgorzaty Słodowej-Helpy pod oryginalnym tytułem: *Rozwój zintegrowany. Warunki, wymiary, wyzwania*, która ukazała się w roku 2013 nakładem CeDeWu.PL, Warszawa. Jest to jedna z wielu prac poświęconych fundamentalnym problemom rozwoju w warunkach nowych wyzwań globalizacji liberalizacji, integracji i transformacji. Autorka przytacza tu pełną paletę poglądów ekonomistów badających atrybuty rozwoju, jego zasady, uwarunkowania i wyzwania w realiach współczesnego świata. W części empirycznej monografii (rozdz. 3–5) odnosi je do praktycznych kwestii budowy gospodarki innowacyjnej w Polsce w oparciu o europejski wzorzec spójności społeczno-ekonomicznej. Przy pomocy ustaleń teoretycznych innych autorów oraz autorskich badań empirycznych podejmuje próbę wyrażenia

¹ Adres korespondencyjny: Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków, e-mail: woźniakg@uek.krakow.pl.

własnego stanowiska. Nie unika przy tym prezentowania krytycznych opinii pod adresem tradycyjnych, wąsko zakrojonych koncepcji rozwoju wyrastających z paradygmatów głównego nurtu ekonomii i podejmuje trud badania procesów rozwojowych w podejściu zintegrowanym posługując się kategorią rozwój zintegrowany.

Treść recenzowanej książki jest zawarta na 241 stronach. Monografia składa się z pięciu rozdziałów poprzedzonych refleksjami wokół zawodności teorii ekonomicznej i problemów z wykorzystaniem wiedzy niedoskonałej oraz obszernego, podzielonego na części wstępu. Żaden z rozdziałów nie zawiera podsumowania. Z uwagi na różnorodność przytaczanych w monografii poglądów i potrzebę jasnego określenia stanowiska autorki w referowanej problematyce byłoby to wielce pożyteczne. Lukę tę niweluje jedynie częściowo obszerne zakończenie (15 stron), które również jest przesyczone opiniami innych autorów, często wyrażanymi metaforycznie. Ten deficyt autorskich poglądów w poszukiwaniu lekarstwa na sukces w integrowaniu procesów rozwojowych jest po części usprawiedliwiony niejednorodnością, wielowymiarowością i interdyscyplinarnością problematyki rozwoju zintegrowanego, która wymaga badań zespołowych i podejścia holistycznego. Funkcję tego zespołowego myślenia wypełnia w tym przypadku oparty na wyjątkowej erudycji i benedyktyńskiej pracowitości dobrze usystematyzowany przez autorkę przegląd stanowisk autorytetów naukowych i wyrażanych w zespołowych raportach analitycznych oraz innych opiniach zbiorowych.

Jak przystało na dzieło naukowe monografia zawiera bogaty wykaz wykorzystywanych w niej publikacji zwartych i artykułów naukowych obejmujący około 580 nieponumerowanych pozycji bibliograficznych. W olbrzymiej większości jest to literatura autorów polskich oraz tłumaczonych na język polski dzieł najwybitniejszych badaczy problematyki rozwoju, polityki regionalnej i zmian instytucjonalnych w dobie globalizacji. Jest tu również zawarty bogaty wykaz aktów prawnych, dokumentów strategicznych, opracowań statystycznych i raportów, odnoszących się do problemów rozwoju regionalnego i zrównoważonego Polski, podejmowanych w kontekście wypełniania przez kolejne rządy zadań wynikających z zalecanych przez organy UE standardów w zakresie europejskiej koncepcji budowy innowacyjnej gospodarki w ramach strategii zrównoważonego ekonomicznie, społecznie i ekologicznie rozwoju w przestrzeni regionalnej. Książkę zamyka skromny spis pięciu tabel i trzynastu rysunków.

W rozdziałach 1 i 2 tej monografii autorka konsekwentnie prezentuje przegląd poglądów różnych autorów w referowanej problematyce. Cały dyskurs jest prowadzony w podejściu holistycznym. Autorka sygnalizuje, że myślenie obciążone nadmiernym redukcjonizmem, poszukiwaniem jedynie głównej przyczyny, prostego modelu teoretycznego opisującego procesy rozwojowe w skali gospodarki krajowej jest mało użyteczne w badaniach całej złożoności problematyki rozwoju, w szczególności zaś, gdy poszukuje się jego wzorca zrównoważonego ze zharmonizowanymi w przestrzeni terytorialnej, temporalnej i między-

sektorowej celami. W jej podejściu rozwój jest pochodną złożonych uwarunkowań, zwłaszcza procesu historycznego, kontekstu kulturowego, społecznego sprzężonych z globalnymi wyzwaniami i zagrożeniami rozwojowymi.

W miejsce analiz uświęconych konwencjami badawczymi liberalnej ekonomii proponowane jest poszukiwanie złożonych koincydencji, jako okoliczności, usytuowanych w różnych sferach bytu społeczeństw i jednostek ludzkich, które określają procesy rozwojowe, konwergencji i dywergencji na poziomie krajowym czy lokalnym. Z tak zaproponowanej metody postępowania badawczego podjęta została próba zdefiniowania zintegrowanego rozwoju i sformułowania zintegrowanego zarządzania rozwojem oraz zintensyfikowania debaty nad ich uwarunkowaniami.

Zaproponowane przez autorkę podejście badawcze wymyka się z reguł metodologicznych właściwych dla jednej spójnej teorii. Autorka nie ustrzegła się charakterystycznych słabości myślenia holistycznego, interdyscyplinarnego. Przyjęty sposób prezentacji treści i postępowania badawczego jawi się czytelnikowi bardziej jako zbiór przekonań popartych opiniami autorytetów naukowych niż rzetelnym procesem falsyfikacji istniejących już twierdzeń czy hipotez własnych za pomocą uznanych procedur postępowania badawczego.

Jest to praca niezwykle skondensowana i tak zwięźle prezentująca wielorakie twierdzenia, opinie czy wyniki badań, jak gdyby miała być adresowana do grona ekspertów i badaczy problematyki rozwoju zrównoważonego. Zawartych jest tu wiele pytań i wątpliwości pod adresem polityki rozwojowej i problemów związanych z jej implementacją, a nawet ekonomii jako nauki, zwykle zrelatywizowanych interesami, ideologią czy założeniami aksjologicznymi. Misja bezstronności postępowania badawczego jest realizowana przez autorkę z perspektywy aksjologii społecznej odpowiedzialności i w jej kontekście oceniana jest kondycja uwarunkowań rozwoju społeczno-gospodarczego i instytucjonalnego oprzyrządowania rynków i polityki.

Z punktu widzenia potencjalnych czytelników zaletą pracy jest to, że napisana została językiem przejrzystym i stanowi bogaty zestaw poglądów w zakresie polityki rozwojowej Polski. Jej właściwe zrozumienie wymaga jednak przygotowania intelektualnego do poszukiwania odpowiedzi na szanse i zagrożenia bytu ludzkiego nie tylko w sferze ekonomii i konsumpcji, politycznej i społecznej, ale również natury i technologii, rozumu i duchowej. Percepcji treści pracy nie ułatwia mnogość definicji podstawowych kategorii używanych w analizowanej problematyce i unikanie zajmowania wobec tych ujęć stanowiska autorki monografii, także posługiwanie się wieloma pojęciami, które nie są definiowane w prowadzonym dyskursie, co wymaga sięgania do przytaczanej literatury źródłowej. Autorka usprawiedliwia się, że ze względu na niejednorodność i wielowymiarowość problemów, różnorodność podmiotów prywatnych i publicznych odpowiedzialnych za skuteczność i efektywność polityki rozwoju, dużą skalę zróżnicowania wewnątrz- i międzyregionalnego, nie jest „możliwe” zajęcie jednoznacznego stanowiska.

TEORETYCZNE INTERPRETACJE ROZWOJU

We wstępie autorka zaznacza, że zintegrowane zarządzanie rozwojem jest siłą napędową gospodarki i wymogiem koniecznym bardziej efektywnego wykorzystania lokalnych zasobów oraz zewnętrznych źródeł zasilania do przekształcania warunków w czynniki rozwojowe, lecz nie stanowi warunku wystarczającego. Deklaruje próbę spojrzenia na uwarunkowania zintegrowanego rozwoju przez pryzmat wyzwań stojących przed Polską i jej regionami w perspektywie lat 2014–2020, postuluje podejście funkcjonalne i odejście od myślenia w kategoriach interesów wynikających z podziału administracyjnego przy poszanowaniu osobliwości rozwojowych regionów. Stawia pytania, jakie atrybuty powinien spełniać zintegrowany rozwój i jakie zasady, instytucje oraz instrumenty determinują jego charakter? W odniesieniu do tych pytań formułuje siedem hipotez o charakterze aplikacyjnym, pięć celów badawczych i cztery cele aplikacyjne.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Rozwój w kontekście nowych paradygmatów, nie tylko ekonomii* autorka zwraca uwagę na różnorodność ujmowania kategorii rozwój. Przytacza tu podejścia do rozwoju postulowane w polskiej literaturze przez T. Borysa, L. Balcerowicza, B. Domańskiego, J. Hausnera, G.W. Kołodko, F. i B. Piontek, T. Poskrobko, Z. Sadowskiego, M.G. Woźniaka i innych w kontekście takich pojęć jak: wzrost, postęp i modernizacja. Nie ma tu odniesienia do znaczącej publikacji pt. *Rozwój w dobie globalizacji napisanej* pod red. naukową Anny Bąkiewicz i Urszuli Żuławskiej, która ukazała się nakładem PWE w 2010 roku i która wprawdzie ma charakter analizy makroekonomicznej, lecz traktuje o współczesnych wyzwaniach i zagrożeniach rozwojowych.

W oparciu o te podejścia wskazuje, skąd się bierze rozwój, jakie ma spełniać kryteria, komu ma służyć, czy ma być szybki, czy należy go utożsamiać z postępem, poprawą jakości życia i jaki ma związek ze wzrostem gospodarczym, awansem cywilizacyjnym, dlaczego powinien być zrównoważony ekonomicznie, społecznie i ekologicznie? Pyta też, czy rozwój ma charakter teleologiczny, neutralny etycznie czy jest inspirowany siłą idei, instytucji i różnych systemów społecznych, aksjomatami polityki równowagi, rynku, efektywności adaptacyjnej czy alokacyjnej?

Na bazie przytoczonej debaty o istocie rozwoju zwraca uwagę na awans kategorii rozwój zrównoważony i jej różnorodne ujęcia, podkreślając, że istnieje olbrzymia różnorodność jego definicji eksponujących sprawiedliwość międzypokoleniową, różnorodność przyrody charakterystyk ekonomicznych, technicznych czy społecznych rozwoju gospodarczego, jakości życia oraz przestrzeni instytucjonalno-politycznej. Zharmonizowane powiązanie tych wszystkich wzajemnie uzupełniających się aspektów rozwoju ma służyć nowej filozofii życia. Jej urzeczywistnienie wiąże z realizacją 27 zasad zrównoważonego rozwoju zamieszczonych w Deklaracji z Rio w ramach ładu zintegrowanego, czyli ładu środowiskowego, przestrzennego, ekonomicznego, społecznego i instytucjonal-

no-politycznego, który powinien być zorientowany na ochronę kapitału społecznego, ludzkiego, przyrodniczego i antropogenicznego.

Autorka sugeruje, że postulowane właściwości paradygmatu rozwoju zrównoważonego, jego zasady i cechy szczególne ekonomii zrównoważonego rozwoju wyodrębnione przez H. Rogalla są formułowane na bazie dorobku ekonomii środowiska, ekologicznej, instytucjonalnej, społecznej i innych szczegółowych ekonomik. Ekonomii zrównoważonego rozwoju brakuje własnej podbudowy teoretyczno-metodologicznej. Z tego powodu i z uwagi na interdyscyplinarną naturę rozwoju przedstawia propozycje dotyczące usprawnienia dialogu o rozwoju. Zgadza się z tymi badaczami problematyki rozwoju, którzy akcentują potrzebę głębszej refleksji nad fundamentalnymi procesami gospodarczymi, trendami cywilizacyjnymi, respektowania etycznego podejścia, aby rozwój nie niszczył „wewnętrznego jądra wolności i prawości, które stanowi jednocześnie o człowieczeństwie i boskości każdego z nas”. Zgadza się też z tymi, którzy podkreślają potrzebę unaukowania ekonomii rozwoju zrównoważonego poprzez zbiorowy wysiłek uczonych, zbudowanie ekonomii wiedzy, poszukanie alternatywnych wobec paradygmatów ekonomii głównego nurtu polityk rozwoju i mechanizmów godzenia wielorakich kryteriów sprawności systemu ekonomicznego.

Wyłaniający się nowy paradygmat rozwoju jest już w dużym stopniu kategorią operacyjną, jednakże istnieje w kilkunastu komplementarnych formach jego konkretyzacji. Implikuje to potrzebę badania ich zgodności. Do tego konieczne są zorientowane progresywnie „soczewki uczonego” umożliwiające obserwowanie i diagnozowanie różnych wymiarów rzeczywistości (s. 53).

Właściwą przestrzeń badawczą różnych wymiarów rzeczywistości ukazuje – zdaniem autorki – kategoria rozwój zintegrowany. Jego przesłankom, istocie i atrybutom jest poświęcony rozdział drugi monografii. Wprowadzając czytelnika w tę problematykę autorka zwraca uwagę na zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania procesów rozwojowych w Polsce odnotowywane przez wielu autorów. Do tych pierwszych zalicza barierę strukturalną i bariery związane z globalizacją. Tych wewnętrznych upatruje w pogarszających się rankingach innowacyjności, „pułapce średniego dochodu”, niedostatkach polityki społecznej i syndromatycznym charakterze biedy, wyraźnym spadku liczby rezydentów w wielu regionach, pesymistycznych prognozach demograficznych, niedostatkach praktyki i polityki gospodarczej oraz ustrojowej, słabościach rządowo-samorządowych mechanizmów koordynacji, dysfunkcjach systemowych samorządności, niedopasowaniach systemu instytucjonalnego i praktyki planistycznej, słabym międzyregionalnym przenoszeniu impulsów rozwojowych oraz pogłębianiu się niesprawności rynku i ułomności funkcjonowania władzy państwowej. Przytacza też ukształtowane w procesie transformacji niespójności społeczno-ekonomiczne rejestrowane przez M.G. Woźniaka i T. Bal-Woźniak [2011]. Pozytywne czynniki rozwoju wiąże przede wszystkim z zasilaniem finansowym z poziomu UE pod warunkiem ich efektywnego rozdysponowania.

Zdaniem autorki odpowiedzi na potrzeby współczesnej polityki gospodarczej są eksponowane najmocniej w ekonomii neoinstytucjonalnej (NEJ). Z teoretycznych podstaw NEJ wywiedzione zostały, jej zdaniem, ważne inspiracje dotyczące koordynacji działań gospodarczych, ograniczania pogoni za *rent seeking*, znaczenia spójności norm nieformalnych i formalnych w skutecznym i szybkim egzekwowaniu prawa czy międzyregionalnej konwergencji w zależności od wzrostu gospodarczego i przestrzennego zróżnicowania dochodów. W tym kontekście autorka przeoczyła, że zależność nierówności od wzrostu gospodarczego wyrażana w postaci krzywej „U” została sformułowana przez S. Kuznetsa, zaś O. Williamson wykorzystał jedynie to budzące kontrowersje prawo Kuznetsa [Yandle, Vijayaraghavan, Bhattarai, 2000] w analizie instytucjonalnej procesów rozwojowych.

Na podkreślenie zasługuje zwrócenie uwagi przez autorkę monografii na pomijane często w ekonomii głównego nurtu rozróżnianie efektu Putnama i Olsona (s. 62) w formowaniu się wewnętrznych więzi i wynikających z nich odmiennych typów sieci współdziałania prowadzących do integracji lub dezintegracji procesów rozwojowych. Inną niezwykle ważną kwestią jest dla autorki odpowiedź w interpretacji E. Ostrom na pytanie: czy i w jaki sposób można zorganizować wykorzystywanie wspólnych zasobów tak, aby uniknąć zarówno nadmiernej ich eksploatacji jak i zbyt wysokich kosztów transakcyjnych administrowania nimi?

Rozwoju zintegrowanego rozumianego jako harmonijne zmiany we wszystkich sferach egzystencji ludzkiej, godzące nade wszystko kryterium efektywności ekonomicznej i kryterium sprawiedliwych nierówności społecznych nie da się zdaniem autorki ani narzucić, wdrożyć odgórnie, ani też nie powstaje on spontanicznie. Jego kluczowymi wyznacznikami są: mechanizmy godzenia kryteriów efektywności ekonomicznej ze sprawiedliwymi nierównościami społecznymi, spójność społeczno-ekonomiczna rozumiana funkcjonalnie, nowoczesne państwo dbające o porządek konkurencyjny i politykę społeczną respektującą bezpieczeństwo ekonomiczne rodzin za pomocą mechanizmów subsydiarności, które nie burzą motywacji do samoodpowiedzialności i wykorzystującego technologie informatyczne do budowy społeczeństwa obywatelskiego. Obok nich autorka zwraca również uwagę na bardziej szczegółowe ich elementy składowe istotne w relacjach międzyregionalnych i wewnątrzregionalnych. W odniesieniu do tych pierwszych szczególne znaczenie mają: wielopodmiotowe i policentryczne sieci koordynacji, integracja podmiotów, środków finansowych, działań wywołujących efekty synergiczne i konsolidacja działań oraz stymulacja aktywności i współpracy różnych szczebli administracji publicznej i jej partnerów (biznesowych organizacji pozarządowych, sfery B+R). W obszarze relacji wewnątrzregionalnych wymienia zaś: działania ograniczające potrzebę odpływu młodych aktywnych ludzi, zdolności regionów do wykorzystywania nowych technologii, zintegrowany regionalny system informacji, programy zawierające konkretne przedsięwzięcia, systemy wsparcia potencjału innowacyjnego, umiejętności sięgania po zewnętrzne źródła zasilania.

Wymieniony jest tu również cały dekalog zasad stanowiących filary integracji rozwoju obejmujący: kooperację i kooperencję, komunikację i komputeryzację, koordynację i kohabitację, konwergencję i konkurencyjność oraz koncentrację i komplementarność. Podobnie jak w przypadku wyznaczników rozwoju nie poddaje tych zasad bliższej analizie.

Zagwarantowanie konkurencyjności poprzez realizowanie spójności ekonomicznej i społecznej w wymiarze terytorialnym jest postulatem mającym tylu zwolenników, co ich przeciwników. Pojawiają się w tej koncepcji rozwoju liczne dylematy wynikające z wyzwań globalizacji, tendencji demograficznych zmian klimatycznych i bezpieczeństwa energetycznego. Rozwiązanie tych dylematów wymaga zdaniem autorki odpowiedzi na kilkanaście istotnych pytań dotyczących m.in.: nadmiernego ryzyka naruszenia praw rządzących sprawnością rynków, osłabienia przedsiębiorczości lub utraty trwałości rozwoju na rzecz przedsiębiorczości. W tym kontekście autorka postuluje poszukiwanie odpowiedzi na wiele fundamentalnych dla polityki rozwojowej pytań. Interesuje ją głównie, jak znaleźć rozsądny kompromis na poziomie lokalnym między celami ekonomicznymi, społecznymi i ekologicznymi? W związku z tym pyta: jak chronić dobra i jednocześnie wykorzystywać je efektywnie oraz poprawiać ich jakość, jak z dotychczasowej peryferyjności uczynić atut rozwojowy i zagwarantować komplementarność konkurencyjności ze spójnością, i poszanowaniem zasad ekorozwoju oraz jak budować w rozwiązywaniu tych dylematów międzyregionalne partnerstwo, możliwości integrowania konkurencyjności i zrównoważonego rozwoju?

WYMIARY, WARUNKI I WYZWANIA ZINTEGROWANEGO ROZWOJU W POLSCE

W poszukiwaniu odpowiedzi na te pytania autorka sięga w rozdziale trzecim do analizy w wymiarze historyczno-kulturowym i terytorialnym. Stąd tytułowe pytanie o wymiary zintegrowanego rozwoju. Bada je na przykładzie Polski w układzie podmiotowym i przedmiotowym i koncentruje się na wymiarze historycznym (temporalnym), przestrzennym (regionalnym), egzystencjalnym (osobowym) i instytucjonalnym (organizacyjnym). Jej zdaniem, historia nie tylko uczy czego nie należy robić, pozwala na odkrycie prawidłowości rozwoju, respektowanie dziedzictwa historycznego, ale jest impulsem nowego. Nierespektowanie jej stało się m.in. źródłem popeęgerowskiej zapaści rozwojowej niektórych obszarów wiejskich. Nie wolno ignorować historycznie zdeterminowanych cech świadomości, gdyż „tradycje obywatelskie i rozwój społeczeństwa obywatelskiego są lepszym czynnikiem wyjaśniającym sprawność instytucji publicznych niż modernizacja społeczno-ekonomiczna”, jak zauważają [Swianiewicz, Dzianiewicz, Mackiewicz, 2000, s. 66]. Na poparcie tej tezy autorka przytacza przykłady wzorów dobrych praktyk z czasów rozbiorów czy Drugiej Rzeczypospolitej skutkujących do dziś. Na bazie tych praktyk postuluje refleksję wokół

pytań: dzięki jakim mechanizmom, strategiom i metodom udało się przeprowadzić takie imponujące zmiany? Jak z tych pozytywnych doświadczeń wydobywać to, co powtarzalne i uniwersalne? Które pomysły i przedsięwzięcia można byłoby obecnie wykorzystać? Jak przekładać je na współczesne realia? Jak z peryferyjności uczynić atut rozwojowy części obszarów wiejskich? Jak skutecznie, w zgodzie z poszanowaniem tradycji, wdrażać koncepcje zrównoważonego rozwoju?

Autorka zgadza się ze stanowiskiem Komisji Europejskiej zawartym w *Zielonej Księdze*, że spójność terytorialna powinna stanowić podstawę nowego podejścia terytorialnego. Przytacza krytyczne opinie implementacji tego stanowiska, zwłaszcza odejścia od polityki solidarności na rzecz selektywnej polityki w skali małych regionów i wynikające z niego ryzyko zmniejszenia międzynarodowych transferów, furtki do szerokiej interpretacji sprzecznych z tradycyjnym rozumieniem spójności, izolacji przestrzennej. Są tu komentowane stanowiska Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania, polskiego rządu, Konwentu Marszałków Województw RP oraz głównych badaczy tej problematyki (Grosiego, Markowskiego, Szlachty, Śleszyńskiego, a także innych). Autorka opowiada się za zastąpieniem modelu mechanicznej spójności modelem organicznej polityki spójności opartym na budowaniu powiązań funkcjonalnych.

W tej perspektywie zawarta jest tu wnikliwa autorska analiza kontrastów subregionalnych oraz ich wielorakich uwarunkowań. Badaniom poddane zostały tu skala i charakter różnicowań, zaprezentowano ranking subregionów na podstawie PKB *per capita* w perspektywie przed i poakcesyjnej obejmującej lata 2000–2010, zbadano wewnętrzne różnicowania makroregionów i obliczono kształtowanie się poziomu współczynnika konwergencji sigma. W oparciu o te badania ustalono, że generalną cechą rozwoju w Polsce w badanym okresie jest dywergencja i wewnątrzregionalny dualizm, który wyraża się tym, że dywergencja była silniejsza niż konwergencja w okresie przedakcesyjnym, kiedy to miało miejsce większe zróżnicowanie natężenia zjawisk zbieżności niż w okresie wcześniejszym. W oparciu o tę analizę autorka wnioskuje, że potencjał peryferyjnych regionów w coraz mniejszym stopniu zależy od czynników przestrzennych, zaś coraz bardziej od kwalifikacji kapitału ludzkiego, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego, organizacji funkcjonujących w regionie, poziomu infrastruktury informacyjnej. Autorka wnioskuje również, że swobodna gra sił ekonomicznych nie wystarcza do zapewnienia zrównoważonego rozwoju regionów peryferyjnych. Nie wyjaśnia jednak, co rozumie pod pojęciem owych sił ekonomicznych.

Logicznym następstwem tych wyników własnych badań empirycznych jest pytanie o warunki integrowania rozwoju. Próba odpowiedzi na to pytanie została podjęta w rozdziale czwartym. Autorka odnosi je do hierarchicznego systemu planowania w Polsce, który miałby funkcjonować w dwudziestoletnim horyzoncie czasowym (2010–2030), a określonego zbiorem dokumentów odnoszących się do długookresowej i średniookresowej strategii powiązanych *Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*. Inteligentną specjalizację opartą na wnikliwej analizie

zasobów autorka nazywa ważnym pomysłem dla uruchomienia specyficznych i niepowtarzalnych zasobów regionu, trudnych do imitacji. Upatruje jej w innowacjach technologicznych i społecznych oraz ich kombinacjach i podkreśla rolę samorządu jako aktywnego lidera oraz sieciowego modelu zarządzania. Przytacza tu również przykłady polskich dobrych praktyk inteligentnych specjalizacji.

Zdaniem autorki proces strategiczny RIS3 (regionalna strategia innowacji na rzecz inteligentnej specjalizacji) nie jest wolny od „starych wad i grzechów” poprzednich generacji strategii. Ryzyko uwięzienia na dotychczasowej ścieżce rozwoju jest w tym przypadku związane z dominowaniem tradycyjnych grup interesów i tradycyjnych branż. Stąd autorka zaleca uwzględnienie punktu widzenia strony popytowej reprezentowanej przez innowatorów, użytkowników, konsumenckie grupy interesów i pośredników oraz użytkowników innowacji zgodnie z modelem *poczwórnej helisy*. Dla odblokowania niewykorzystywanego potencjału lokalnego autorka zaleca zintegrowane inwestycje terytorialne i kierowanie rozwojem przez społeczność lokalną.

Skuteczne zintegrowane zarządzanie rozwojem wymaga zadaniem autorki zintegrowanego systemu finansowania rozwoju. Budżetowanie zadaniowe napotyka na liczne bariery wdrożeniowe [Misiąg, 2006]. Jego sposób wdrażania jest bardziej księgowy niż zadaniowy. Nie spełnia się więc oczekiwań transparentności wydatków publicznych. Praktycznie budżet zadaniowy staje się instrumentem ścisłej kontroli funkcjonowania administracji i obywateli, instrumentem generującym wzrost kosztów, a jego etapowe wdrażanie również nie jest wolne od wad.

Wobec kurczących się możliwości finansowania ze środków publicznych autorka postuluje wykorzystanie platformy współpracy w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego poprzez wsparcie jej dofinansowaniem ze środków UE.

W rozdziale piątym zatytułowanym *Wyzwania zintegrowanego rozwoju w nowych realiach globalnych i europejskich* autorka dowodzi, że pokryzysowe realia rozwoju przez globalizację obnażyły jego słabości i źródła zawodności konsensusu teorii ekonomicznych głównego nurtu i polityk tymi teoriami uzasadnianych. Wyzwaniem nauk społecznych jest także odpowiadanie na zapotrzebowanie praktyki. Wąskie interpretacje zrównoważonego rozwoju należy zastąpić interpretacjami odnoszącymi się do wszystkich sfer bytu ludzkiego. Przewyciężanie błędnych kół rozwoju wymaga podejścia zintegrowanego w polityce gospodarczej, poszukiwania efektów synergii związanych ze sprzężeniami występującymi w związku z realizacją celów rozwojowych składających się na zintegrowany rozwój.

Globalizacji nie należy utożsamiać z destrukcją lokalności, pomimo że jest niekompletna, irracjonalna i rozsadza dotychczasowy porządek. Jej rewersem jest glocalizacja, która wyzwala z niewoli miejsca, łączy w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego fenomen lokalności z globalizacją, ujawnia jego cechy. Za sprawą komunikacji i nowoczesnych technologii ożywia je, wydobywając ze społeczności lokalnych specyficzne, niepowtarzalne i mocno zakorzenione

zasoby. Do tego potrzebny jest wewnętrznie zintegrowany, samodzielny samorząd, profesjonalnie zarządzany, otwarty na współpracę z partnerami zewnętrznymi.

W zglobalizowanym świecie konkurencji potrzebna jest innowacyjność wszystkich i wszędzie, która staje się wyzwaniem zintegrowanego rozwoju. W poszukiwaniu warunków upowszechnienia innowacyjności autorka odwołuje się do zaleceń A. Kuklińskiego [1998, s. 58], M. Kleibera [2006], R. Floridy [2005, 2009] i M. Weresy [2003]. Brakuje tu odniesienia się do nowego paradygmatu innowacyjności zawartego w oryginalnej koncepcji podmiotowego podejścia do innowacyjności [Bal-Woźniak, 2012]. Koncepcja ta odwołuje się do uwarunkowań instytucjonalnych i zintegrowanego zarządzania wielopoziomowego oraz jest zorientowana na realizowanie rozwoju zintegrowanego w warunkach konkurencji nowego typu, jako właściwości współczesnej fali globalizacji. Natomiast ekonomicznym uzasadnieniem innowacyjności wszystkich i wszędzie jest konkurencja nowego typu, o której autorka nie wspomina w swojej monografii, choć odwołuje się do jej autora – M. Portera przy innej okazji.

Autorka podkreśla, że Polskę cechuje niezrównoważony potencjał innowacyjności, innowacje mają charakter imitacyjny, zaś europejskie i światowe rankingi innowacyjności plasują nasz kraj na odległych pozycjach i wskazują na zmniejszający się odsetek firm wprowadzających innowacje. W oparciu o przykłady dobrych praktyk wnioskuje, że zróżnicowania zachowań wobec innowacyjności należy szukać w „menagemencie” i rozmiarach rynku (s. 177). Wskazuje przy tym na liczne bariery akademickiej przedsiębiorczości, wynikające z braku mechanizmów współpracy firm typu „*spin-off*” i postuluje rynkowe otwarcie sfery B+R, wskazując na konieczne warunki ku temu. Podkreśla, że nie chodzi o mnożenie instrumentów wsparcia, lecz o wzmocnienie roli regionalnych uczestników procesu innowacyjnego, uruchomienie systemowego monitoringu regionalnych strategii innowacyjności (RIS), dopuszczenie do interwencji regionalnej, m.in. w zakresie zamawiania kierunków kształcenia, zwłaszcza zaś usunięcie barier blokujących wytrwałość we wdrażaniu właściwych wizji rozwoju. Od monitorowania RIS oczekuje odpowiedzi na pytanie, czy strategia jest faktycznie realizowana i czy przynosi zamierzone skutki?

LEKCJE Z POLITYKI ROZWOJOWEJ Z PYTANIAMI NA PRZYSZŁOŚĆ

Zakończenie monografii ma charakter uzupełniających refleksji wokół warunków integracji procesów rozwojowych tkwiących w tzw. miękkich czynnikach tworzących infrastrukturę kulturowo-mentalną. Problematykę tę referuje wykorzystując istniejącą na ten temat bogatą literaturę krajową, włącznie z najnowszymi opiniami prezentowanymi na IX Kongresie Ekonomistów Polskich. Autorka zauważa regres idei samorządności i odrzuca trwanie między centralizacją a decentralizacją. Eksponuje w tym kontekście podkreślane w literaturze przed-

miotu liczne dysfunkcje samorządności, jak np.: etatystyczne, biurokratyczne, barku podmiotowości i przewartościowania absorpcji funduszy z UE, brak właściwej wizji modernizacyjnej czy zredukowane myślenie do wymiaru ekonomicznego.

Narzeka również na niedoszacowania wydatków budżetu centralnego na rozwój regionalny i lokalny. Powstaje jednak pytanie, czy darmowe zasilanie zewnętrzne może być efektywne, jaka jest jego cena w postaci dodatkowych kosztów transakcyjnych i jakie są dostępne sposoby ograniczania tych kosztów. Z tego punktu widzenia niezbędna jest analiza efektywności źródeł zasilania zewnętrznego i proporcji między nimi oraz warunków efektywnego użytkowania zasady subsydiarności, co nie zostało wyeksponowane w monografii.

Integracja procesów rozwojowych w wymiarze przestrzennym temporalnym, sektorowym i międzysferycznym wymaga – zdaniem autorki – odpowiedzi na następujące pytania (s. 204):

1. Jak dzielić się światem, aby sprostać wyzwaniom współczesnych przedsiębiorstw oraz wspólnot regionalnych i lokalnych?
2. Jak modernizować Polskę i zmienić model rozwoju z zależno-wykonawczego na podmiotowo-kreatywny?
3. Jak uwolnić oddolną energię Polaków?
4. Jak aktywnie konkurować kształtem kompetencji (zasobów) kulturowo-mentalnych?
5. Jak z peryferyjności uczynić atut rozwojowy?
6. Jak wpływać na jakość zasobów wewnętrznych regionów oraz jak wykorzystywać sytuację zewnętrzną, by stawały się regionami konkurencyjnymi?

ZAMIAST PODSUMOWANIA

Praca jest rachunkiem wystawionym współczesnej ekonomii teoretycznej i stosowanej, elitom politycznym i biznesowym. Rachunek ten jest formułowany w konwencji podejścia holistycznego, przede wszystkim pod adresem ideologii neoliberalnej.

Prezentowana w konwencji podejścia holistycznego krytyka polityki rozwojowej realizowanej w Polsce jest zasadniczo słuszna. Autorka opiera ją zarówno na teoretycznych osiągnięciach badawczych nie tylko ekonomistów, ale również dokumentuje faktami, jednak nie troszczy się tu o eksponowanie procedur falsyfikacyjnych. Odczuwam również niedosyt przesyconej metaforycznym myśleniem dygresyjnej metody dochodzenia do prawdy opartej głównie na poglądach innych badaczy, zwłaszcza tych, którzy afirmują ideowe podłoże potrójnie zrównoważonego rozwoju. Zabrakło tu miejsca dla krytyków tej podstawy ideowej, pogłębionej refleksji wokół szans integracji procesów rozwojowych wynikających z rewolucji technologicznych, czy też stanowiska zawartego w azjatyckich systemach religijnych buddyzmu i hinduizmu, zwłaszcza zaś w społecz-

nym nauczaniu Kościoła katolickiego. Należy przypomnieć, że z chrześcijańskiego depozytu wartości wywodzi się przecież idea rozwoju zintegrowanego na poziomie osobowym i z niej wyprowadzane są interesujące zalecenia pod adresem polityk rozwojowych i kształtu ładu społeczno-ekonomicznego i politycznego [Benedykt XVI, 2009].

Zastosowany proces dowodzenia wydaje się nie do końca uporządkowany, zbyt nasycony manierą prześlizgiwania się do dygresji, mieszania tego, co wynika z podejść normatywnych i opisowych. Nie ułatwia to czytelnikowi odnalezienia esencji problemów, które tak celnie są zapowiadane w tytułach rozdziałów i podrozdziałów. Powstaje pytanie, czy lektura ta nie będzie nastrojać raczej pesymistycznie pod adresem możliwości nauki w zakresie kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska.

Podobnie jak autorka, podzielam potrzebę badań holistycznych w ekonomii i poszukiwania nowego paradygmatu metodologicznego oraz koncentracji na warunkach integracji procesów rozwojowych na poziomie lokalnym regionalnym, ogólnokrajowym z wykorzystaniem lekcji z historii, odpowiedzialności wewnątrz- i międzypokoleniowej, ale także wobec podstawowego podmiotu gospodarującego, jakim jest osoba z jej złożonymi i współzależnymi funkcjami celów rozwojowych charakterystycznych dla poszczególnych sfer jej bytu. Dlatego badania wokół kategorii rozwój zintegrowany wydają mi się godne upowszechnienia. Dostrzegam jednak wiele przeszkód, trudnych w praktyce do przezwyciężenia we właściwym uprawianiu takich badań, zwłaszcza zaś polityki rozwojowej, która bardzo łatwo przerodzić się może w woluntaryzm, realizowanie interesów partykularnych, ze szkodą dla większości, dobra wspólnego obecnych i przyszłych pokoleń, nawet wówczas gdy jest ona realizowana na poziomie lokalnym. Świat relatywizmu moralnego, jaki wyprodukował indywidualizm i neoliberalizm, rozprzestrzenia się na wszystkie sfery bytu ludzkiego, może być zdominowany przez interesy koalicji dystrybucyjnych [Olson, 2012] czy inne grupowe, którym sprzyja formalna demokracja i jej główny produkt społeczeństwo spektaklu, które tak łatwo podatne jest na manipulowanie jego regułami myślenia i działania za pomocą osiągnięć badawczych psychologii wykorzystywanych przez rozmaite techniki marketingowe. Szkoda, że autorka nie nawiązała tu do osiągnięć badawczych czołowego przedstawiciela ekonomii behawioralnej Daniela Kahnemana [2012] czy Ryszarda Legutki [2012] – krytyka reguł myślenia i działania polskich elit ponowoczesności i człowieka pospolitego. Należy podkreślić, że myślenie w kategoriach rozwoju zrównoważonego ekonomicznie, społecznie i ekologicznie jest przede wszystkim wygodne dla interesów politycznych i nie musi rozwiązywać problemów związanych z integracją procesów na poziomie osobowym. Stąd słusznie autorka zwraca uwagę, że konieczny jest nacisk na fundamentalną modernizację kapitału ludzkiego zorientowaną na zintegrowany rozwój. Sygnalizując ją wskazuje na kierunek koniecznej dyskusji.

Książka ta dostarcza obszerną paletę pytań, hipotez i twierdzeń oraz postulatów normatywnych, nad którymi rzetelna debata może być właściwym krokiem w kierunku oczekiwanej modernizacji reguł myślenia i działania. Dlatego warto tę publikację docenić i popularyzować. Jest potrzebna również z uwagi na fakt, że od czasów Kartezjusza ćwiczymy się w myśleniu mechanistycznym opartym na nadmiernym redukcjonizmie, które nieroztropnie przenosimy w sferę polityki rozwojowej i dyskursu publicznego. W tej kondycji intelektualnej recenzowana monografia uczy nas podejścia holistycznego, wprowadza w ekonomię złożoności, stąd może wzbudzać kontrowersje w świetle wielu twierdzeń głównego nurtu ekonomii. Dyskusji wymaga również kontrowersyjny charakter sformułowanych w niej niektórych opinii.

Uwagi polemiczne pod adresem recenzowanej monografii w niczym nie podważają jej znaczącej wartości teoriopoznawczej i oryginalności. Książka Małgorzaty Słodowej-Helpy jest bardzo ważnym przyczynkiem do szerokiej naukowej dyskusji nie tylko nad postawionymi przez autorkę pytaniami wobec zagrożeń rozwojowych Polski, jej regionów i środowisk lokalnych, ale również nad przyczynami niezdolności nauki do dostarczania decydom skutecznych recept na niestabilność, dysproporcjonalność, chaotyczność czy ekskluzywność rozwoju na różnych poziomach i w różnych wymiarach. Recenzowana monografia M. Słodowej-Helpy wnosi znaczący wkład do tej dyskusji i wyznacza jej istotne teoriopoznawczo pole badawcze oraz dla rozwiązań o charakterze aplikacyjnym.

LITERATURA

- Bal-Woźniak T., 2012, *Innowacyjność w ujęciu podmiotowym. Uwarunkowania instytucjonalne*, PWE, Warszawa.
- Bieńkowska E., 2011, *Zintegrowane podejście do rozwoju*, MRR, Warszawa.
- Benedykt XVI – kard. Joseph Ratzinger, 2009, *Encyklika Caritas in Veritate. O integralnym rozwoju ludzkim w miłości i prawdzie*, Dehon, Wydawnictwo Księży Sercanów, Kraków.
- Florida R., *Cities and the Creative Class*, New York.
- Florida R., 2009, *Narodziny kreatywnych regionów*. Rozm. przepr.: A Mikołajczyk, „Brief for Poland”, www.creativeclass.com (dostęp 21.01.2012 r.).
- Kahneman D., 2012, *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*, Media Rodzina, Poznań.
- Kleiber M., 2006, *O społeczeństwie opartym na wiedzy*, www.prezydent.pl (dostęp 26.06.2010 r.).
- Kukliński A., 1998, *Rola regionów w federalnej Europie, XXI wieku [w:] Jaka Europa? Regionalizacja a integracja*, red. P. Buczkowski, K. Bondyra, P. Śliwa, Wyd. SWB w Poznaniu, Poznań.
- Legutko R., 2012, *Triumf człowieka pospolitego*, Zysk i S-ka, Warszawa.
- Misiąg W., 2006, *Czy w 2012 roku będziemy mieli budżet zadaniowy?*, „Biuletyn Finansów Publicznych”, nr 4(20).

- Olson M., 2012, *Logika działania zespołowego. Dobra publiczne i teoria grup*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Swianiewicz P., Dziemianowicz W., Mackiewicz M., 2000, *Sprawność instytucjonalna administracji samorządowej w Polsce – zróżnicowanie regionalne*, seria „Polska Regionów”, nr 16, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.
- Weresa M., 2003, *Polska droga do innowacji*, www.institutobywatelski.pl (dostęp: 28.09.2013 r.).
- Woźniak M.G., Bal-Woźniak T., 2012, *Gospodarka Polski 1990–2011. Transformacja. Modernizacja. Spójność społeczno-ekonomiczna. Synteza*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, z. 21.
- Yandle B., Vijayaraghavan M., Bhattarai M., 2000, *The Environmental Kuznets Curve: A Primer*, The Property and Environment Research Center, retrieved 16 June 2008.

Streszczenie

W eseju zreferowano treść książki M. Słodowej-Helpej pt. *Rozwój zintegrowany. Warunki. Wyzwania. Wymiary* odnoszącej się do wyzwań i zagrożeń rozwojowych Polski i pożądanych kierunków polityki rozwojowej na poziomie regionalnym i lokalnym. Zawarte są tu również polemiczne refleksje autora recenzowanej książki i wskazania dla kontynuacji oryginalnych badań autorki recenzowanej monografii.

Słowa kluczowe: rozwój zrównoważony, polityka regionalna, gospodarka Polski

Notes on the margin of „Integrated Development. Conditions, Dimensions, Challenges” by M. Słodowa-Helpe, CeDeWu.PL, Warsaw 2013

Summary

The essay reports the contents of the book of M. Słodowa-Helpe „Integrated Development. Conditions, Dimensions, Challenges” which relates to development challenges and threats of Poland and to desirable development policies at regional and local level. The article also contains polemical reflections on the reviewed book and indications for possible continuation of the original study presented in the reviewed monograph

Keywords: sustainable development, regional policy, Polish economy

JEL: D60, E60, I30